

УДК 911.5/9

Діброва І.О.

**ЛАНДШАФТНА ПРАКТИКИ ЗІ СТУДЕНТАМИ-ГЕОГРАФАМИ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

В статті розкриваються головні положення практичної складової ландшафтознавства (на прикладі географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

В статье раскрываются главные положения практической составляющей ландшафтоведения (на примере географического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченка)

This issue opens main points of practical part of Landscape (at the example of Geographical faculty Kiev National university Tarasa Shevchenko)

Стан проблеми та аналіз публікацій. На сьогодні питанню методики проведення ландшафтної практики приділено недостатньо уваги. Викладачам для успішної роботи у польових умовах передусім слід враховувати деякі аспекти регіональної фізичної географії, які відображаються в дисциплінах “Фізична географія України”, “Ландшафтні регіони України”, та вміти організувати рекогносцирувальні маршрути різних видів. Важливим у цьому відношенні є розкриття теоретичного й застосування картографічного матеріалів, що лежать в основі практичного навчання (див. праці [1-7]).

Постановка завдання, таким чином, полягає у відображенні теоретико-методичних положень, які допоможуть студентам зрозуміти мету й значення однієї із складових польової навчальної практики.

Основні результати. Головною метою даного виду роботи, яка традиційно проводиться студентами й викладачами географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка поблизу с.Чорна Тиса (Рахівський район, Закарпатська обл.), виступає закріплення набутих знань та навичок з нормативного курсу “Ландшафтознавство”. Її реалізація можлива завдяки повторенню

важливих положень фізико-географічних дисциплін, що виражається у формі вступної лекції.

Структура лекційного заняття повинна обов'язково містити:

а) визначення понять “*фізико-географічне районування*”, “*ландшафт географічний*”, “*морфологічна структура географічного ландшафту*”.

Розтлумачення зазначених вище понять повинно базуватися на поглядах відомих ландшафтознавців О.М.Маринича, П.Г.Шищенка, К.І.Геренчука, А.Г.Ісаченка, Л.С.Берга, Ф.М.Мількова, М.А.Солнцева, С.В.Калесника тощо.

Фізико-географічне (ландшафтне) районування уособлює поділ території на різні за рангом регіональні таксони з відповідною їм ландшафтною структурою [2, с.100; 5, с.233].

Індивідуальними рисами характеризується *ландшафт географічний*, який представляється певною територією, однорідною за своїм походженням (генезисом) та історією розвитку, неподільною за зонально-азональними ознаками, з єдиним геологічним фундаментом, однотипним рельєфом, одним кліматом та гідротермічними умовами, однаковим сполученням ґрунтів та біоценозів, індивідуальним набором простих геокомплексів (власною *морфологічною структурою*). Останній виражає порядок взаємного розташування фацій, урочищ та місцевостей в межах даного ландшафту, який є найменшою регіональною одиницею й виступає своєрідним “вузлом” в ієрархії таксонів (фація – географічна оболонка). Як правило, ландшафти позначаються на дрібномасштабних картах [3].

б) ідентифікацію *об'єкта вивчення*, представленого передусім регіональними природно-територіальними комплексами по відношенню до місць проведення польових маршрутів та навчально-наукової бази КНУ імені Тараса Шевченка “Ясіня” (920 м над р. м.).

Слід дати визначення таким ландшафтним одиницям за загальноприйнятими трактуваннями [5, с.237-239]:

✓ *ландшафтна країна* – частина материка, яка маючи спільні риси геолого-геоморфологічної будови і макрокліматичних процесів обумовлює тільки їй властиву структуру зональності, тобто характеризується індивідуальним спектром ландшафтних зон або висотних поясів;

✓ *ландшафтна зона* – широтна смуга, частина поясу, яка характеризується таким співвідношенням тепла і вологи, яке обумовлює формування зональних типів ґрунтів і рослинності;

✓ *ландшафтний край* – частина зони, в якому особливості клімату (ступінь континентальності) і геолого-геоморфологічних умов обумовлюють істотні відмінності гідротермічного режиму, ґрунтово-рослинного покриву, природних процесів;

✓ *ландшафтна область* – частина краю, в межах якої відмінності геолого-геоморфологічної будови викликають місцеві зміни елементів теплового, водного, геохімічного режимів і зумовлюють особливості ґрунтового і рослинного покриву;

✓ *ландшафтний район* – ділянка в межах області, що відрізняється характером і інтенсивністю сучасних фізико-географічних процесів, типологією місцевостей (типологічним контуром).

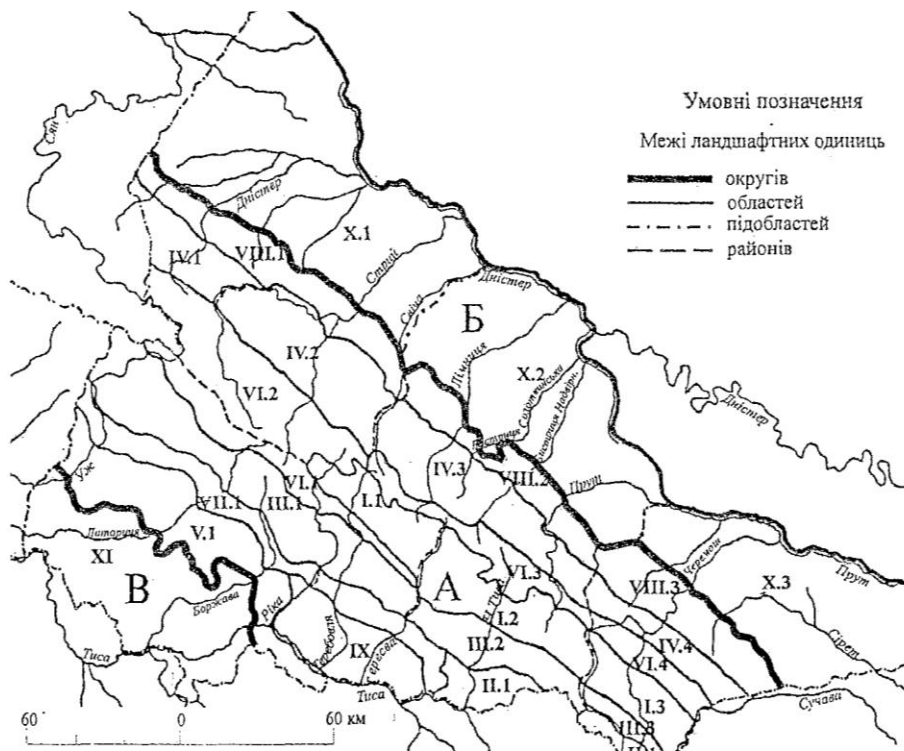

Рис.1. Фізико-географічне районування Українських Карпат

На рис.1 відображена картосхема фізико-географічного районування Українських Карпат (автори Г.П.Міллер, О.М.Федірко з доповненнями А.В.Мельника).

Навчально-науковий стаціонар географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка розташований в межах Карпатської Гірської ландшафтної країни; Карпатсько-Українського гірсько-лісового краю; Міжгірсько-Верховинської (Вододільно-Верховинської) області /на рис.1 під номером VI/; Улоговинного району /на рис.1 під номером VI.3/ [4, с.88].

У свою чергу, на рис.2 відображена ландшафтна карта Українських Карпат (автор А.В.Мельник), де для району проведення практичного навчання притаманні наступні географічні ландшафти з включенням локальних геокомплексів [4, с.72]:

- під номером 9: терасовані днища річкових долин (заплава і нижні тераси) складені супіщаним і піщаним галечниковим алювієм з смереково-буково-вільховими лісами і лучною рослинністю на дернових і лучних ґрунтах /днище долини р.Чорна Тиса та її притоків/;

- під номером 3: пологосхиле давньольодовиково-акумулятивне лісисто середньогір'я (900-1400м н.р.м.) з ялицево-смерековими лісами на

бурих гірсько-лісових середньопотужних середньоскелетних ґрунтах складене суглинисто-валунною безкарбонатною мореною /хр.Свидовець – р-н Ворожеських озер/;

- під номером 4: крутосхиле ерозійно-денудаційне лісисте середньогір'я (1200-1600м н.р.м.) з смерековими, буково-ялицево-смерековими, смереково-ялицево-буковими і буковими лісами на бурих гірсько-лісових слабопотужних сильноскелетних ґрунтах /відгалуження хр.Горгани – г.Братківська/;

- під номером 5: крутосхиле ерозійно-денудаційне лісисте й вторинно-лучне низькогір'я (300-1200м н.р.м.) з дубовими, буковими, дубово-буковими, смереково-ялицево-буковими і буково-ялицево-смерековими лісами на бурих гірсько-лісових середньопотужних середньоскелетних ґрунтах /р-н витоків р.Чорна Тиса/.

Рис.2. Ландшафтна карта Українських Карпат

Регіональне районування відображає одиниці унікальні, що просторово не повторюються (наприклад, вказані Карпатська Гірська ландшафтна країна; Улоговинний район; ландшафт долини р.Чорна Тиса). На відміну від нього, типологічне районування передбачає виділення таксономічних одиниць з типовими характеристиками (див. табл.1).

в) особливості предмета навчальної практики, вираженого низкою доміантних фізико-географічних процесів й сучасною надмірною

антропогенною трансформацією лісових геокомплексів, які в сукупності визначають екологічну ситуацію гірської території [4, с.82].

Таблиця 1. Локальні природно-територіальні комплекси (за [1, 6])

Таксон	Критерії виділення / Головні ознаки	Приклади виділення та інше
Фація	1. Певна позиція в рельєфі й домінуючі процеси; 2. Однакова морфометрія; 3. Однорідність материнської гірської породи; 4. Певний тип / вид ґрунту (за механічним складом та потужністю генетичного горизонту)	Плакорна; схилова; у т.ч. елювіальна; транзитна (транс-аккумулятивна); супераквальна; субаквальна (за 1); Елементарна (найменша) ієрархічна одиниця.
Урочище	1. Мезоформа рельєфу; 2. Однорідність фізико-географічних процесів;	Яр; балка; схил складного профілю; бугор; дюна (за 1); картографування в крупному масштабі на основі топографічної карти, де при цьому визначаються домінуючі, субдомінуючі або рівноцінні геокомплекси.
Місцевість	1. Макроформа рельєфу; 2. Ступінь зволоження;	Яружно-балкова; привододільно-рівнинна; ерозійно-зсувних схилів; притерасна; високої та низької заплави (за 1); картографування в середньому масштабі на основі топографічної карти.

Фізико-географічними є природні процеси, що послідовно відбуваються у природно-територіальних комплексах і супроводжуються передачею або обміном речовини, енергії та інформації. До несприятливих процесів і явищ слід відносити зсуви, ерозію, суфозію, дефляцію, карст, селі, засолення, підтоплення, просідання тощо [7, с.89]. Їх вивчення базується на загальновідомій класифікації, яка у спрощеному варіанті представлена у табл.2.

Таблиця 2. Систематизація фізико-географічних процесів

Назви процесів	Тип рельєфу, що утворюється
Флювіальні	Флювіальний
Схилі (у т.ч. гравітаційні)	Схилі
Берегові	Береговий
Гляціальні	Гляціальний
Кріогенні	Кріогенний
Еолові	Еоловий
Ерозійні	Ерозійний
Суфозійно-карстові	Суфозійно-карстовий
Елювіальні	Рихла маса гірських порід ("in situ")

Проведення *рекогносцирувальних маршрутів* як методів пізнання різноманітних геокомплексів даної гірської території обумовлене вказаними вище теоретичними положеннями вступної лекції. За особливостями об'єкту дослідження їх слід поділяти на *локальні* та *регіональні*. Перші з них прокладаються в межах відносно однорідної місцевості – *певного географічного ландшафту* (наприклад, в долині р.Чорна Тиса та її головних притоків – р.Апшинець, р.Левківець, у т.ч. струмків Великий та Малий Ведмежий), а другі, навпаки, перетинають *різноманітні природно-територіальні комплекси* від типологічних (урочища й місцевості) до регіональних (географічні ландшафти).

Проведення локальних маршрутів вимагає роботи з компасом та польовим щоденником, в якому за допомогою умовних позначень, визначених азимутів та відстаней між місцями-зупинками зображується ситуація в плані: нариси ландшафтних місцевостей різних типів (річкові заплави, тераси, ерозійно-зсувні схили і т.п.) та урочищ (невеличкі долини водотоків, яри, балки тощо), у т.ч. їх взаємне розташування. Регіональні маршрути, у свою чергу, передбачають спостереження за проявом висотної поясності та неоднорідності компонентів й природних геокомплексів в цілому. Зазвичай вони пролягають у північному, західному та південному напрямках від навчально-наукової бази “Ясіня”: відповідно до г.Братківська, 1788м (Привододільно-Горганський хребет), полонини Ріпта (приблизно 1400м над р.м.) та г.Татарука, 1707м (хребет Свидовець), Ворожеських озер (приблизно 1480м над р.м.). Підсумком цього слугує складання регіонального ландшафтного профілю та опис виявлених просторових закономірностей. Результати рекогносцирувальних обстежень (локальних й регіональних маршрутів) та матеріали вступної лекції подаються у формі *звіту*, а власне остаточні підсумки роботи студентів з ландшафтної практики підбиваються викладачем під час проведення *диференційованого заліку*.

Висновки та перспективи. Відмічені головні теоретичні положення регіональної фізичної географії й ландшафтознавства для проведення навчання у польових умовах; розкриті важливі аспекти проведення маршрутів з даного виду практики на прикладі гірської території; дані вказівки постають вихідним матеріалом для обґрунтування методики проведення учбової практики з ландшафтознавства.

1. Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчієв О.Г. *Польові географічні дослідження*. – К.: Вища школа, 1975.
2. Исаченко А.Г. *Ландшафтоведение и физико-географическое районирование: Учеб.* – М.: Высш. шк., 1991. – 366с.
3. *Ландшафти України. Масштаб – 1: 1 000 000*. – К.: НВП “Картографія”, 1997. – 1 арк.
4. Мельник А.В. *Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження*. – Львів, 1999.
5. Маринич О.М., Шищенко П.Г. *Фізична географія України: Підручник – 3-тє вид., стер.* – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2006. – 511с.
6. *Польове ландшафтне знімання гірських територій: Навчальний посібник для студентів спеціальності “Ландшафтознавство”*. – Вид. друге / Г.П. Міллер. – К.: ІЗМН, 1996. – 168с.
7. Шищенко П.Г. *Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. Монография*. – Киев: Фитосоциоцентр, 1999. – 284с